

ELŐSZÓ

Az elmúlt két évtizedben a Magyarországra érkező migránsok száma első pillantásra nem váltaná ki sokak homlokráncolását. Nyugat-európai és észak-amerikai befogadó országokkal összevetve sem relatív, sem abszolút értelemben nem tűnik tömegesnek a jelenség. A nettó vándorlás – az amúgy is mérsékelt bevándorló létszám mellett – még szerényebb, hogyha a magyarok európai országokba vándorlását is figyelembe vesszük (különösen Magyarország Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozását követően).

A szerény számokat meghazudtolja azonban a közelmúlt magyarországi migrációjának sokszínűsége, összetettsége és sajátos karaktere. A kötet oldalait végiglapozva a magyar migráció közelmúltbeli fejlődésének gazdagsága tárul fel: a határon túli magyarok munkaerő-migrációjától és a távol-keleti etnikai vállalkozóktól a jóléti migránsokig és a határ menti bevásárlóturizmusig. A migrációra adott válaszok sokféleségét is megtaláljuk: az integrációs politikától a szegregáció gyakorlatáig és a nemzetpolitikától az EU-politikák kiszolgálásáig.

A kötet fontos lépést tesz, hogy megmutassa és szétszálazza a közelmúlt migrációs trendjének összetettségét, hozzájárulva ezzel a mai magyar migráció kiegyensúlyozottabb, árnyaltabb és átfogó megértéséhez. Ennek során feltárja, mi a régi és mi az új a migráció különböző formáiban. A kényelmes angliai helyzetből szemlélve a magyarországi migráció egyrészt a világ más részein is érvényesülő migráció számos jegyét mutatja. A mai magyar helyzet újszerű leírásának a forrása, hogy kapcsolódik azoknak az elméleteknek a sorához, amelyek más, migrációval foglalkozó tanulmányokból tükröződnek, és azok eredményeire építve fogalmazódik meg.

Az angol látószög egyúttal azt is érzékelhetővé teszi, hogy a kötet tanulmányai valami határozottan újat hoznak a migráció megértésében. A világban megvalósuló példák bevonásán keresztül és azokra hivatkozva olyan kép körvonalazódik, ami nemcsak az azonosságokról, hanem az eltérésekről is szól. Valóban, a kötet megmutatja, hogy a magyar migrációnak

egy sor megkülönböztető jegye van. A szerzők nemcsak a magyar helyzet empirikus sajátosságait ragadták meg, de értelmezéséhez új fogalmi nyelvet adaptáltak és fejlesztettek tovább.

A kötet így jól használhatóan ötvözi és fejleszti tovább a régi és az új – a migrációs irodalmakból ismert, hagyományos és az attól eltérő, új – megközelítés közötti feszültséget, így árnyalt módon rajzolja meg az utóbbi évek migrációs trendjét. Az előszóban a magyarországi migráció néhány ilyen „rég” és „új” jellemzőjét választom ki és mutatom be.

Angliából nézve mi is hát a „rég” a közelmúlt magyarországi migrációjában? Először is, a magyarországi migrációs formák fellelhetők a világ más részein is. A magyarországi migráció is jellemzően munkaerő-migráció, ahogy Európa, vagy még általánosabban a világ más részein is ez a meghatározó. Hárs és Ciobanu fejezete bemutatja, hogy az elmúlt két évtizedben a szomszéd országokból érkező munkaerő-migráció nemcsak a magyar munkaerőpiacra volt jelentős hatással, de a migránsok életére és életútjára is. Hárs tanulmánya részletesen és átfogóan veszi sorra a fejlődő munkaerő-migrációs trendeket és a migránsok így leírható, néha meglepő demográfiai jellemzőit. A fejezetet kiegészíti Ciobanu kvalitatív leírása a két erdélyi faluból Magyarországra és Európa más részeire irányuló cirkuláris migrációról. A migrációs célszágok közötti fontos különbségek után Ciobanu bemutatja azokat a kreatív módszereket is, melyekkel az illegális migránsok a restriktív bevándorlási politikákra válaszolnak, s amelyekkel az otthoni munkaerőpiacon vagy az őket akadályozó határokon élnek.

A kötet többi tanulmánya a migráció más ismert kérdéseit tárgyalja. Várhalmi és Nyíri fejezete az etnikai vállalkozások ismert mintáit írja le ismeretlen (legalábbis Magyarország számára ismeretlen) kínai és vietnami migráns csoportokra. Várhalmi gazdag etnográfiai képét a budapesti kínai és a vietnami etnikai enklavé gazdaságokról és etnikai nichekről Nyíri átfogó leírása ellensúlyozza, bemutatva ezeknek a közösségeknek a régióban elfoglalt általánosabb helyét. Mindkét tanulmány szerzője az empirikusan vizsgált eset alapján általánosító következtetéseket fogalmaz meg, új értelmezést adva a hagyományos témának.

A migrációkutatók vizsgálódásának másik ismert terepe a migráció megvalósulásának módját, dinamikáját és mechanizmusait veszi célba. Itt a kötet különösen erős a szociális tőke és a hálózatelmélet alkalmazásában és operacionalizálásában. Gödri, a Feischmidt-Zakariás szerzőpáros, Ciobanu és Várhalmi tanulmánya is gondolatgazdag és ötletes módon használja ezeket a fogalmi eszközöket eredményeik világos közreadásához. Gödri számára az etnicitás olyan forrásként működik, amit lehet (de nem kell) a migránsnak használnia ahhoz, hogy migrációs életpályáját alakítsa és megvalósítsa. Nemcsak elkerüli az etnicitás túlértékelésének a csapdáját, de lehetővé teszi Gödri számára, hogy az etnikai kapcsolatokat (mint

a szociális tőke egyik fajtáját) más szociálistőke-dimenzióval együtt és kölcsönhatásában vizsgálja. Feischmidt és Zakariás tanulmánya a Gödríéhez nagyon hasonlóan alkalmazza a szociális tőkét és a hálózatelméletet. Gödríéhez hasonlóan Feischmidt és Zakariás is tartózkodnak attól, hogy túlzott magyarázó erőt tulajdonítsanak az etnicitásnak a hazatérő migrációt vizsgáló elemzésükben. Felhívják a figyelmet arra, hogy az etnikai hálónak nevezett jelenséget maguk a migránsok nem feltétlenül érzékelik annak. A szociálistőke-megközelítés lehetővé teszi a szerzők számára a migráció mögötti változatos motivációk és a migrációs tapasztalatok differenciáltabb megközelítését.

A migráció harmadik ismert kérdése, amivel a kötet szerzői foglalkoznak, hogy milyen szerepet játszik az állam a migráció szabályozásában. A kötet új fénytörésben mutatja be ezt az állami szerepet, túl a szokásos tudományos megközelítésen. Az átfogó elemzésből kitűnik, hogy sokkal izgalmasabb mindaz, ami hiányzik a magyar migrációs politikából, mint ami benne van. Ezt a politikát az ellenmondásosság, az elhallgatás és a homályosság jellemzi. Tóth fejezete hozzásegít ennek átfogó megértéséhez, bemutatva a hazai és a nemzetközi jogi kereteket, amelyek között a migrációs politikát kidolgozták és működtetik. Ez a keretrendszer persze teli van ellentmondásokkal és egyenetlenségekkel, ezért a szerző felhív egy tisztességesebb keret kialakítására. Ciobanu fejezete eltérő módon közelíti meg az államot, vizsgálva a szabályozási folyamatok hatását a migrációs folyamatokra.

A migráció negyedik és ötödik ismert dimenziója, amivel a kötet foglalkozik, a migráció következménye: az integráció és a transznacionalizmus. Kőszeghy tanulmánya a budapesti migráns kisebbségek alapos demográfiai számbavétele mellett iskolai, szociális és gazdasági integrációjukra is kitér. Adatai megmutatják egyes migráns csoportok fordított szegregációs dinamikáját is. Ezt megerősíti Hárs részletes statisztikai leírása a magyarországi migránsok (jellemzően hátrányos) munkaerő-piaci helyzetéről. A fogadó ország nézőpontjából koncentrálnak az integrációs dilemmára Bernát elemzése a magyarországi xenofóbiáról. A xenofóbia magas szintje, ami a tanulmányban visszatükröződik, még magasabb, ha a határon túli magyarokkal kapcsolatos xenophiliával szembesítjük. Ebből, és a kötetben bemutatott több más szempontból, az integráció a migránsok számára bizonytalan cél marad Magyarországon.

Az integráció problémája a migránsok egy részét arra ösztönözte, hogy térjenek vissza hazájukba, és transznacionális kapcsolatokat építsenek ki. Ez az ötödik, és egyben utolsó olyan sajátossága a magyarországi migrációnak, ami a világ más országainak a sajátosságaival közös. A jelen kötetben például Nyíri és Várhalmi követi nyomon a kínai és a vietnami migránsok életét Magyarországon meghatározó transznacionális folyama-

tokat és azok dinamikáját. Nyíri részletesen bemutatja a magyarországi kínai és vietnami, és néha egymás között kialakított többszintű transznacionális kötődéseket. Várhalmi ezeknek a kapcsolatoknak a gazdasági dimenziójára összpontosít és arra, hogyan fonódnak ezek össze az etnikai vállalkozásokkal a helyi folyamatokban. A szerzők emlékeztetik az olvasót rá, hogy a migráció nem ér véget a célországban, az egyben a kibocsátó országgal folyamatosan fenntartott és fejlődő kapcsolatok folyamata is.

Összefoglalva: a nemzetközi migrációs irodalomban leírtakkal való kritikai szembesítés hozzájárul a jelenlegi magyar helyzet mélyebb értelmezéséhez. Messziről nézve a magyar eset sok szempontból nem kivételes; sőt, a világon másutt is megtalálható jellegzetességeket és dinamikát mutat. Ezekre a példákra és a használt nemzetközi fogalmi nyelvre alapozva a kötet a kialakult magyar migrációs trendeket globális kontextusba helyezi, és hozzájárul a magyar migráció alaposabb megértéséhez.

De amellett, ami „rég”i, sok olyat is találunk a magyar migrációban, ami „új” – nemzetközi szemszögből. A világon másutt is megtalálható sajátosságokat azonosítva a kötet szerzői egyidejűleg a megkülönböztető magyar jellegzetességeket is láthatóvá teszik. A szokásos fogalmi eszköztár segíti ugyan a migráció egyes magyarországi sajátosságainak a megértését, de elégtelen eszköznek bizonyul a kutatók számára, amikor a magyarországi helyzet sajátosságainak megragadására és megfogalmazására törek-szenek. A kötet szerzői szembetalálkoznak ezzel a kihívással, amikor új és innovatív fogalmi nyelvet alakítanak ki, tesztelnek és operacionalizálnak, hogy elhelyezzék és megmagyarázzák ezeket a különbségeket.

Mi akkor tehát Angliából nézve az „új” a magyar migrációban? Először is, egyszerűen empirikusan eltérő a magyar migráció. A legnyilvánvalóbb különbség, ami a kötet tanulmányainak legtöbbszörében megjelenik, a határon túli magyarok migrációját érinti. Ez megkülönböztető sajátosság azáltal, hogy a legnagyobb migráns csoport Magyarországon egyben a magyar nemzet része. A határon túli magyarok nemcsak a magyarországi migráció meghatározó sajátosságát jelentik, de a migrációs politika, a nemzetpolitika és a migrációs kutatások sajátosságát is.

A kötet tanulmányai másrészt innovatív koncepcionális keretet fejlesztettek ki, hogy ezeknek a megkülönböztető sajátosságoknak az empirikus sokféleségét le tudják írni. A határon túliak migrációja ellentétes a nemzetközi migráció logikájával: a célország lesz az „anyaország”; a határon túli magyar nemzetiségűek integrációval kapcsolatos elvárásai szembetalálkoznak az etnikai szegregációval; és a xenofóbia kérdései átértékelődnek a xenofília kérdéseivé. A kötet tanulmányai árnyalt elemzést adnak ezekről a folyamatokról, amelyek kihívást jelentenek, de segítik is a hazatérő etnikai migráció folyamatának megértését. A „hazatérő etnikai migráció” esetében nem elégednek meg az etnikaival: Gödri, vala-

mint Feischmidt és Zakariás a gazdasági dimenziót és meghatározottságot hangsúlyozzák a formálisan etnikai migrációban. Megközelítésük elkerüli, hogy az etnikumnak túlságosan sok magyarázó erőt tulajdonítsanak, és egyidejűleg emlékeztetik az olvasót arra, hogyan és mennyiben hasonlít az etnikai migráció a migráció más formáihoz.

Az elérhető fogalmi keret újragondolását más esetek is kikényszerítik azoktól, akik alkalmas megközelítést keresnek a folyamatok magyarázatára. Nyíri és Várhalmi említett fejezetei a távol-keleti migrációról érdekes csavart mutatnak az egyébként hagyományos migrációs történetben, és újdonságot jelentenek a folyamat megismerésében. A kínai és vietnami etnikai nichekről szóló fejezetben például Várhalmi bemutatja, hogyan alkalmaznak (és zsákmányolnak ki) migránsok magyarokat. Ezek az empirikus eredmények megkérdőjelezzik ez etnikai vállalkozásokra és etnikai nichekre épülő kutatások feltételezéseit. Balogi tanulmánya a jóléti migrációról (önmagában új és önálló terület a migrációkutatásnak) provokatív módon fordítja meg a migrációs áramlások irányát (és elfogadott érvelését) a kelet-nyugati migrációs környezetben. Balogi és Ciobanu is ráirányítja a figyelmet további sajátosságokra, a határ menti bevásárlóturizmustól az ingázásig. Ezek az eredmények megmutatják, hogyan kényszerítik ki a migráció új formái – noha számarányukban nem is jelentősek – a határok szerepének (és jelentőségének) az újragondolását. Ezeknek az eseteknek az empirikus eltéréseiből érdekes feszültségek származnak, a kötet szerzőit arra kényszerítve, hogy tisztázásuk érdekében új fogalmi szóhasználatot fejlesszenek ki és támogassanak.

A kötet harmadik jellemzője, hogy a migrációs jelenségeket és történéseket a nemzetiségi politika egyik megvalósulási formájaként mutatja be. Ez nem (pusztán) egyfajta állami szerep a migrációs szabályozás és ellenőrzés felett (mellesleg ez utóbbi manapság igen népszerű és fontos migrációkutatási téma), hanem ez a migrációs politika egyfajta alárendelődése a nemzetiségi politika érdekeinek és céljainak. Feischmidt és Zakariás írása a határon túli migráció újfajta elemzési módszerét nyújtja a nemzetiségi politika szemszögéből. Igazolódik, miként válik a migrációs politika a nemzetiségi politika eszközévé, miközben akadályozza egyes nacionalista célok megvalósulását. Mindkét esetben a migráció csak másodlagos színtere a nemzetiségi politikának, és miként Tóth rámutat, gyakran maguk a vándorok fizetik meg ennek az árát. A tanulmány arra is bizonyítékot szolgáltat, hogy az etnicitás lényegében a diaszpórapolitika számára fenntartott prioritás, és így súlytalanná válik a migráció beépítése a politikába. Meggyőzi az olvasót arról, hogy Magyarországon a migrációs politikát lehetetlen leválasztani a nemzetiségi politika különböző aggályaitól és elvárásaitól, ezért a tárgyilagos értékelés is csorbát szenved.

A magyarországi migráció fejleményeit távolról nyomon követve annak régi és az új sajátosságai is felkeltetik az olvasó érdeklődését. Természetesen az, ami távolból réginek és ismerősnek tetszik, azok számára, akik Magyarországon tanulmányozzák ezeket a jelenségeket, újnak és innovatívnak bizonyulhat: az a fogalmi keret, amit más esetek leírására használnak, az új magyar jelenségek leírásának újszerű magyarázatot adnak. És ami messziről nézve új és ismeretlen – a magyar eset empirikus sajátosságai –, az magyar nézőpontból valójában régi és ismerős lehet.

De bármi legyen is a kiindulópont, a régi és az új keveréke, és az ebből származó feszültségek, ellentmondások és értelmezések a kötet meghatározó erősségét adják. A magyar eset empirikus megkülönböztető jellegzetességei kihívást jelentettek a kötet szerzői számára, amikor a szakirodalom más migrációs helyzetekre építő esetei alapján kialakított fogalmi eszközeik mögé kellett nézniük. Akkor szembesültek ezzel a kihívással, amikor új fogalmi terminológiát alakítottak ki, és egyes esetekben operacionalizálták a magyar eset gazdagságának és árnyaltságának a leírására. Eközben tágitották képzelőerőnket, hogy megértsük a migráció magyar – és további – új formáit.

Az elmúlt években a Magyarországra érkező migráció kirajzolódó dinamikus összképe alapos próba elé állította a migránsokat és az elemzőket is. A kötetben megjelenő elemzések megbízhatóan lépést tartanak ezekkel a változásokkal, más esetek gondos elemzése alapján előre jelzik azokat, és visszajelzik az eltérő sajátosságokat. Új megközelítést alkalmaznak, ahol a hagyományos, régi keretek szűknek bizonyulnak. Így a kötet hozzájárul a magyar migrációról és általánosabban a migrációs folyamatokról és dinamikáiról szóló tudásunkhoz, és segíti annak megértését.

Bristol, 2010. április

Jon Fox